

O CONTROVERSĂ ISTORIOGRAFICĂ ROMÂNNO-MAGHIARĂ ÎN ULTIMII ANI AI REGIMULUI COMUNIST (1986–1989)

*Felician Velimirovici**

Cuvinte cheie: Transilvania, Ungaria, istorici, Partidul Comunist Român

Keywords: Transylvania, Hungary, historians, Romanian Communist Party

Datorită faptului că în toate statele comuniste din Europa Centrală și Răsăriteană istoriografia a fost politizată, iar istoricii au fost nevoiți să urmeze în scrierile lor linia oficială a conducătorilor partidelor comuniste, istoria a fost folosită ca mijloc de presiune în momentele când relațiile politice dintre state se degradau iar divergențele se acutizau. Deși formal cele două țări se declarau frățești, iar elitele lor politice încercau mereu să transmită o unitate deplină de vederi și valori, relațiile dintre România lui Ceaușescu și Ungaria lui Kádár au fost complet lipsite de încredere. Acesta a fost și fundalul controversei istoriografice româno-maghiare de la sfârșitul anilor 1980, când dialogul dintre istoricii din cele două state socialiste s-a desfășurat “într-o atmosferă de dialog al surzilor, unde fiecare [...] își expunea formal punctul de vedere, fără vreo consecință pozitivă pe planul manualelor și al tratatelor de istorie elaborate”.¹ Dincolo de dimensiunea sa științifică, această controversă a avut în primul rând o determinare și o miză politică.

La data de 1 august 1940 o echipă de autori maghiari a publicat la Budapesta, sub egida Societății Maghiare de Istorie, o monografie istorică cu titlul *Transilvania*.² Printre numele istoricilor care au contribuit la acest volum s-au aflat Teleki Pál – prim-ministrul Ungariei la acea vreme – și istoricul Makkai László, specializat în istoria Transilvaniei.

* Muzeul Banatului Montan Reșița, b-dul Republicii, nr. 10, e-mail: felix.velimirovici@gmail.com

¹ Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă* (București: Ed. Curtea Veche, 2010), 312.

² Arhivele Naționale ale României – Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.R. – S.A.N.I.C.), Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român (în continuare C.C. al P.C.R.), Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 58/ 1989, f. 2.

Editarea cărții a avut un scop sau o motivație eminentă de natură politică, rostul său fiind acela de a susține, invocând argumente de natură istorică, geografică și culturală, drepturile teritoriale ale statului maghiar asupra acestei provincii istorice. Este greu de apreciat în ce măsură volumul istoricilor maghiari a influențat un eveniment care la scurt timp după publicarea sa a rămas cunoscut sub numele de *Diktat*-ul de la Viena; cert este însă faptul că în 1946, în timpul desfășurării Conferinței de pace de la Paris, același Makkai a publicat încă o contribuție istoriografică cu caracter revizionist, de această dată pe cont propriu, intitulată *Histoire de Transylvanie*. La fel ca și precedenta din 1940, și această lucrare susținea drepturile istorice ale Ungariei asupra provinciei unite cu România la 1 Decembrie 1918. La data respectivă, unul dintre cei mai prestigioși istorici români, Gheorghe I. Brătianu, a polemizat cu autorul maghiar.³

După exact 40 de ani de la apariția lucrării lui Makkai László, în luna noiembrie a anului 1986, un grup de 12 istorici maghiari coordonați de către însuși ministrul educației din Republica Populară Ungară, Köpeczi Béla, a publicat la Editura Academiei de Științe din Budapesta, într-un tiraj de 160.000 de exemplare, ampla sinteză *Erdély Története*, în 3 volume, care însumau aproape 2000 de pagini.⁴ Printre istoricii care au contribuit la realizarea ei s-a aflat și Makkai László.

Pentru Nicolae Ceaușescu și elita politică din aparatul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, tributari viziunii și interpretărilor naționaliste primitive, dogmatice și ultra-schematizate asupra trecutului românesc, toate grefate pe mentalitatea de “cetate asediată” care îi caracteriza, tipărirea lucrării a reprezentat un semn de rău augur. La nivelul structurilor superioare de putere ale României socialiste, cartea a fost considerată nici mai mult nici mai puțin decât “un atac deschis la integritatea teritorială a României, promovând oficial teza dezmembrării politice a statului român actual”⁵ Prezența lui Makkai printre autori pare să-i fi neliniștit atât pe Nicolae Ceaușescu, care a atacat virulent lucrarea într-o cuvântare⁶ susținută la data de 27 februarie 1987, cât și pe istoricii români oficiali care puteau constata astfel, cu ochiul liber, că în câmpul istoriografic al Ungariei lui JánosKádár au supraviețuit și sunt reactivați, atunci

³ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu* (București: Ed. Enciclopedică, 2007), 414.

⁴ A.N.R. – S.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 18/1987, f. 36, (“Informare privind conținutul lucrării «Istoria Transilvaniei», elaborată în cadrul Institutului de Științe Istorice al Academiei Ungare de Științe, Budapesta, 1986”).

⁵ Ibid.

⁶ Béla Köpeczi, László Makkai, András Mócsy, Zoltan Szász, *History of Transylvania*, vol. 1 (New York: Columbia University Press, 2001), 10.

când interesele politice ale factorilor decizionali de peste Tisa o cer, istorici “horthyști”:

“Astăzi același Makkai László, care a scris pentru Hitler și Mussolini, apoi pentru învingătorii lor, își încearcă – alături de alți colegi – obiceiul de falsificator și denigrator al istoriei poporului român. Considerat în țara sa «specialist» al istoriei Transilvaniei, el apare în fapt ca «apostolul» întârziat al unui crez revizionist invalidat de istorie”⁷

Mai mult încă, pentru activiștii români, Makkai și echipa lui nu doar falsificau și denigrau istoria poporului român, ci și reluau, astfel, poziția “actorilor politici de decizie din Ungaria anilor 1940 și 1946”⁸ – formulare care sugerează că între istoriografia “vechii orânduiri” horthyste și cea nouă, socialistă, din Ungaria anilor 1980, ar exista o relație de înrudire.

Faptul că Nicolae Ceaușescu însuși a atacat public o carte de istorie editată de Academia unei țări socialiste vecine și prietene evidențiază însemnătatea pe care apariția acesteia trebuia să o aibă la București nu doar pentru activiștii partidului, ci și pentru întreaga breaslă sau “front” al istoricilor. La fel ca în vara anului 1980, când s-a desfășurat la București cel de-al XV-lea congres internațional de științe istorice⁹, acest “front” trebuia mobilizat pentru a purta încă o luptă în interes național, dar de data aceasta împotriva confrăților maghiari, în scopul recăștigării “bătăliei” pentru trecutul Transilvaniei. Cuvintele istoricului Florin Constantiniu, martor în epocă la respectivele evenimente, nu pot descrie mai bine situația de atunci:

“S-a sunat mobilizarea generală a istoricilor. Mușat și Ardeleanu au devenit căpeteniile oastei istoriografice românești și, înfrigurați și plini de importanță, și-au trecut trupele în revistă. Înfrigurați la propriu și la figurat, pentru că ședința convocată la ASSP, în vederea alcătuirii echipelor de ‘ripostanți’ s-a ținut într-o sală, atât de înghețată, încât toată lumea stătea cu paltoanele.

Planul de bătălie era următorul: ostilitățile aveau să fie deschise de un articol care să atace *Erdély Története* în ansamblul ei; apoi, articole întocmite de patru-cinci istorici urmau să analizeze și să critice capitolele mai importante ale lucrării, fie axate pe anumite perioade, fie pe probleme specifice. Numărul mare de participanți (în fond, un text putea fi redactat foarte bine de una-două persoane) era

⁷ Ștefan Pascu, Mircea Mușat, Florin Constantiniu, “Falsificarea conștiință a istoriei sub egida Academiei Ungare de Științe,” *Anale de istorie* XXXIII, 2 (1987): 114.

⁸ A.N.R. – S.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 18/1987, f. 36

⁹ Felician Velimirovici, *Istorie și istorici în România comunistă (1948–1989)* (Cluj-Napoca: Mega, 2015), 196–232.

conceput ca o dovadă că întregul «front» istoriografic din România răspunsese la chemarea secretarului general al PCR și era gata să dea piept cu dușmanul”.¹⁰

Conform mărturiei sale, cercetătorul Florin Constantiniu de la Institutul de Istorie “Nicolae Iorga” din București a fost numit să redacteze acel prim articol critic menit din capul locului să efectueze o evaluare generală negativă a sintezei istorice maghiare. În acest scop, i-a fost pusă la dispoziție de către Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.C.R., pentru doar câteva zile însă, traducerea în limba română a lucrării incriminate (realizată în nouă volume, strict secret și numai “pentru uz intern”). După mai multe modificări, reformulări și “corecturi” realizate pe textul original al autorului de către secretarul C.C. cu propaganda Petru Enache, articolul scris de Constantiniu a fost publicat atât în presa centrală (în paginile ziarelor “România liberă” și “România literară”), cât și în periodicul institutului de istorie a partidului, dar nu a fost semnat numai de autor, ci și de către Ștefan Pascu, “(trebuia un istoric ardelean!), de Mircea Mușat (Partidul plus vanitatea aparatcicului) și Florin Constantiniu (autorul îndurerat al textului mutilat)”.¹¹ Mai mult decât atât, articolul intitulat sugestiv *Falsificarea conștiință a istoriei sub egida Academiei Ungare de Științe*, deosebit de radical în ton, a fost publicat, la 7 aprilie 1987, și în revista londoneză *Times* pe un spațiu publicitar cumpărat de români. În principiu, conținutul său reafirmă cu pregnanță tezele politico-istoriografice românești canonice, bine-cunoscute în epocă, sintetizate și denaturate cel mai limpede în introducerea programului P.C.R. din 1975.¹²

Într-un context mai larg, acestea sunt și punctele de vedere ale istoriografiei românești tradiționale referitoare la problematica Transilvaniei, așa cum s-au constituit ele ca practici discursive pe parcursul secolelor XVIII-XX¹³, începând cu *Supplex Libellus Valachorum* din 1791 și terminând cu opera lui Gheorghe Brătianu din 1937¹⁴; aceste idei, spre exemplu, au fost afirmate la începutul anilor 1980 într-o manieră ne-polemică și relativ echilibrată în lucrarea românească dedicată mediilor academice străine *Transylvania in the History of the Romanians*.¹⁵

¹⁰ Constantiniu, *De la Răutu și Roller*, 414–415.

¹¹ *Ibid.*, 416.

¹² *Programul Partidului Comunist de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism* (București: Ed. Politică, 1975), 27–51.

¹³ Nicolae Stoicescu, Ion Hurdubețiu, *Continuitatea daco-romanilor în istoriografia română și străină* (București, Ed. Politică, 1984), 7.

¹⁴ Gheorghe I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumaine* (Bucarest: Moniteur Officiel et Imprimeries de l'Etat: Imprimerie Nationale, 1937).

¹⁵ Cornelia Bodea, Virgil Căndea, *Transylvania in the History of the Romanians* (New York: Columbia University Press, 1982).

În datele lor fundamentale, aceste interpretări se află în raporturi de contradicție, uneori ireconciliabilă, cu cele formulate de istoriografia națională maghiară, întrucât afirmă fără echivoc patru idei fundamentale referitoare la istoria timpurie a românilor în general, și a Transilvaniei în mod special: vechimea, autohtonă, continuitatea și unitatea poporului nostru în Bazinul Carpatic, “vatra vechii Dacii”. Deși ele au fost susținute atât de către majoritatea istoricilor, lingviștilor și oamenilor de cultură români încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în anii 1980 ele au fost simplificate într-o manieră brutală, iar ulterior deformat, exacerbate, schematizate și proclamate în mod repetat, obsesiv chiar, cu o vehemență lipsită de precedent, mai ales de către istoricii și activiștii de partid ai regimului Ceaușescu, în primul rând de către fratele președintelui țării, generalul-istoric Ilie Ceaușescu.¹⁶ De remarcat este faptul că volumul de studii și articole polemice anti-maghiare *Jocul periculos al falsificării istoriei*¹⁷, care a apărut tot în 1986, precede editarea lucrării de la Budapesta, nefiind o reacție directă la aceasta, așa cum în mod inexact a considerat antropologul american Katherine Verdery.¹⁸ Era oarecum normal așadar, pentru acel timp, ca sinteza maghiară de istorie – care, este adevărat, chestionează într-o manieră partizană atât sursele istorice, cât și apriorismele istoriografice românești propagate unilateral în acei ani – să stârnească nemulțumirea activiștilor și a istoricilor de la București.

Cu excepția operei istoriografice ceaușiste sus-amintite, nici una dintre narațiunile istorice citate mai sus – nici măcar “sinteza” cuprinsă în programul partidului – nu se compară, din perspectiva vehemenței tonului și a atitudinii anti-maghiare, cu articolul-replică semnat de către cei trei istorici români.

Pentru a putea fi “anulată”, lucrarea maghiară trebuia întâi criticată cu hotărâre de către reprezentanții cei mai de seamă ai “frontului istoric” românesc. Apoi, o întregă campanie națională și internațională împotriva cărții urma să fie demarată:

“Având în vedere faptul că lucrarea «Istoria Transilvaniei» falsifică în modul cel mai grosolan istoria României, că se susțin idei și teze, concluzii nocive, grave și periculoase, care calcă în picioare fără scrupule adevărul istoric, denigrează cu nerușinare istoria poporului român, aduc fără nici un temei acuzații de o mare gravitate poporului nostru, inducând în eroare, prin deformări și minciuni, opinia publică mondială, propunem să se întreprindă următoarele măsuri:

¹⁶ Ilie Ceaușescu, *Transilvania, străvechi pământ românesc* (București: Ed. Militară, 1984).

¹⁷ Ștefan Pascu, Ștefan Ștefănescu, coord., *Jocul periculos al falsificării istoriei* (București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986).

¹⁸ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu* (București: Humanitas, 1994), 237.

1. Elaborarea și publicarea de către istorici din țara noastră a unui ciclu de răspunsuri, care să fie publicate în revista «Magazin istoric», în revistele de specialitate și în presa centrală. Revista «Magazin istoric» să publice aceste materiale și în limbi de circulație internațională. Articolele vor fi preluate de revistele culturale și de către publicațiile pentru străinătate.
3. Articolele, studiile de răspuns să fie reunite într-un volum care să fie publicat în limbile: română, engleză, franceză, germană, rusă și spaniolă.
4. Sub egida Academiei R. S. România, să fie elaborată o lucrare pe tema «Transilvania în istoria poporului roman». Lucrarea să fie tipărită și în limbi de circulație internațională.
5. Ministerul Afacerilor Externe, oficiile diplomatice ale R. S. România, bibliotecile, lectoratele din străinătate vor organiza simpozioane, conferințe, gale de filme în cadrul cărora vor prezenta istoria poporului român și vor lua poziție față de denaturările și falsificările istoriei României, vor înfățișa realitățile vieții social-politice din țara noastră. La aceste acțiuni vor participa istorici, personalități ale vieții politice, științifice și culturale, ziariști, precum și reprezentanți ai corpului diplomatic din alte țări. Se va acționa pentru publicarea în presa și revistele de specialitate din străinătate a unor materiale de răspuns asupra istoriei României¹⁹.

Ceea ce se anunța a fi un autentic “război” istoriografic internațional nu a mai avut loc însă niciodată, majoritatea recomandărilor citate mai sus rămânând literă moartă. Cauzele anulării “ofensivei” românești nu pot fi cunoscute cu exactitate pe baza documentelor disponibile referitoare la această problemă, deși, conform mărturiei istoricului Florin Constantiniu, un zvon din epocă ar fi “invinuit-o” pe Elena Ceaușescu pentru stoparea ei; soția președintelui ar fi apreciat nemulțumită, în acest sens, că “avem destui adversari, nu ne mai trebuie încă unul”²⁰.

Pe de altă parte însă, reacția românească s-a desfășurat în cadru național și s-a limitat la publicarea consecventă a câte unui articol critic, de obicei anti-maghiar, în fiecare număr al periodicului *Anale de istorie*, pe parcursul anilor care au urmat. În complementaritate, periodic, articole polemice care au susținut punctele de vedere românești referitoare la istoria Transilvaniei (și a celor trei principate românești în general) au fost publicate în revistele istorice de specialitate, în presa centrală și în volume colective de studii în mod constant, până în 1989. Din 1985, revista *Lupta întregului popor*, editată în cadrul Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară patronat de generalul Ilie

¹⁹ A.N.R. – S.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția de Agitație și Propagandă, Dosar nr. 18/1987, f. 40.

²⁰ Constantiniu, *De la Răutu și Roller*, 417.

Ceaușescu, pare să-și fi asumat un veritabil “program” din a susține cu îndârjire tezele istoriografiei ceaușiste.²¹

Pe de altă parte, în Republica Populară Ungară, revista lunară *História* editată la Budapesta de către directorul interimar al Institutului de Istorie al Academiei maghiare, Ferenc Glatz, începând cu anul 1979, a susținut și ea sistematic perspectivele istoriografice naționale maghiare, aflate, evident, în răspăr cu cele românești.²²

Tentativa de a curma această polemică istoriografică româno-maghiară veche de aproape un secol i-a aparținut însă Partidului Comunist Român, în anul 1987. În vara aceluși an, Secția de Propagandă și Agitație a Comitetului său Central a dispus înființarea unei comisii de istorici care să comunice cu colegii lor maghiari, “în vederea dezbaterii și clarificării unor probleme controversate ale istoriei”.²³ Comisia era compusă dintr-un număr de 13 cunoscuți istorici, printre care se aflau, alături de președintele Ștefan Ștefănescu (directorul Institutului “Nicolae Iorga” din București, profesor universitar și decan al Facultății de Istorie a Universității București, membru corespondent al Academiei R.S.R.) și istoricii Camil Mureșanu (decanul Facultății de Istorie a Universității “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca), Mircea Babeș, Gheorghe Buzatu, Ioan Scurtu, Thomas Năgler și Ladislau Gyémant. Evoluția viitoare a interpretărilor, care au rămas neschimbate în datele lor esențiale până în clipa de față, semnifică eșecul inițiativei P.C.R. de a-i “împăca” pe istorici, după ce același P.C.R. declanșase această inutilă și contraproductivă controversă. Cea mai recentă sinteză de istorie a Transilvaniei publicată în România postsocialistă consemnează, pe un ton mult mai echilibrat, că “Transilvania a fost considerată mereu leagănul poporului român”²⁴, în timp ce o serie de istorici maghiari afirmă abrupt, tot după 1989 în unele publicații de profil, că “Românii s-au format *la sud de Dunăre*, în strâns contact cu albanezii”²⁵.

Pe de altă parte, conținuturile unui schimb de scrisori realizat doi ani mai târziu între directorii celor două principale institute academice de istorie, cel din Budapesta respectiv cel de la București, pot oferi indicii suplimentare

²¹ Felician Velimirovici, “Naționalism, romantism și socialism în revista «Lupta întregului popor»,” *Arhivele Totalitarismului* 78–79, 1–2 (2013): 180–188.

²² Nándor Bárdi, *Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară. Momente din istoria Transilvaniei apărute în revista História* (Miercurea-Ciuc: Pro-Print, 1999).

²³ A.N.R. – S.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția de Agitație și Propagandă, Dosar nr. 60/1987, f. 2.

²⁴ Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, coord., *Istoria Transilvaniei*, vol. 1 (Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2009), 193.

²⁵ György Székely, “Rămășițe de seminții în Bazinul Carpatic între veacurile al VI-lea și al IX-lea,” *História* 2, 3–5 (1996), *apud* Bárdi, *Transilvania*, 21.

referitoare la felul în care cele două părți înțelegeau să pună problemele istoriografice în general și să se raporteze una la cealaltă în particular.

Deși doar prima este datată (21 iunie 1989), cele două scrisori reprezintă, alături de vitriolanta replică românească evocată mai sus, una dintre ultimele manifestări cunoscute ale divergențelor româno-maghiare din timpul regimului comunist. În cuprinsul extrem de concisei sale scrisori, directorul interimar al Institutului de Istorie al Academiei Maghiare de Științe, Ferenc Glatz, și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu programul ceaușist de “sistemizare” a așezărilor rurale românești, mai ales a celor din Transilvania. Apreciind că realizarea proiectului “va provoca pierderea masivă a valorilor culturale ale trecutului, care aparțin umanității în general, și pe cea a memoriei moștenirii culturale românești”²⁶, istoricul maghiar l-a rugat pe omologul său român, în termeni amiabili, să ia atitudine și să susțină în fața autorităților de la București, ca istoric, necesitatea conservării patrimoniului cultural care altminteri urma să fie grav afectat. Intuind răspunsul românesc, Glatz l-a asigurat pe Ștefănescu că interesul istoricilor maghiari față de patrimoniul românesc nu reprezintă “niște manevre ale unui dușman”, ci doar o “manifestare în interesul științei și culturii ungare, române și universale”²⁷. Scurtă și concisă, această scrisoare nu conține nicio referire la trecut și la conflictele româno-maghiare din istoria mai mult sau mai puțin îndepărtată, la socialism, comunism, ideologie, partide politice sau marxism.

Răspunsul profesorului Ștefănescu nu a întârziat prea mult. Conceput de pe “o poziție principială, profund științifică a partidului și statului nostru”²⁸, adică în aceiași termeni categorici ai limbii de lemn caracteristice anilor ceaușismului târziu, textul semnat de Ștefan Ștefănescu afirmă chiar din prima frază că scrisoarea primită “constituie o gravă imixtiune în treburile interne ale României Socialiste și de aceea o respingem cu indignare”²⁹. Apoi, în cuprinsul următoarelor trei pagini, într-un discurs aproape identic cu cel al documentelor de partid ori al cuvântărilor ceaușiste, textul preamărește campania de “sistemizare” și “reclădire” a localităților românești, apreciind în final că numai “cei care ignoră dialectica dezvoltării sociale, principiile socialismului științific, ale progresului, celor care le este frică de socialism”³⁰ pot contesta această importantă

²⁶ A.N.R. – S.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 30/1989, f. 10, (“Scrisoarea directorului Institutului de Științe Istorice al Academiei Ungare adresată Institutului de Istorie “N. Iorga” din București”).

²⁷ Ibid., f. 11.

²⁸ A.N.R. – S.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 30/1989, f. 9, (“Răspuns la scrisoarea adresată directorului Institutului de Istorie “Nicolae Iorga” București de către directorul Institutului de Științe Istorice al Academiei Ungare”).

²⁹ Ibid., f. 7.

³⁰ Ibid.

realizare a partidului și poporului român. Reiterând apoi vechiul principiu al lui Ceaușescu referitor la “neamestecul în treburile interne”, scrisoarea afirmă că istoricii români resping “cu vehemență asemenea încercări insolente care, în mod vizibil, se integrează într-o campanie mai largă”, întreprinsă în acei ani, de calomniere a “realizărilor obținute de poporul român”.³¹ Acuzându-și omologul de “ipocrizia pe care o ascunde preocuparea [...] pentru soarta localităților de pe teritoriul României socialiste”, istoricul bucureștean o asociază “campaniei” de “acțiuni concertate care denaturează, mistifică și ponegresc realizările obținute de poporul român”³², campanie detectabilă și în plan istoriografic. Astfel, autorul ajunge la trecutul și conflictele inter-etnice româno-maghiare, realizând o amplă expunere istorică referitoare la ocupația horthystă a Transilvaniei și la “masacrele organizate în comunele Trăsnea, Ip, Șimleul Silvaniei, Huedin”³³, cărora le-au căzut victimă români nevinovați. Revenind, textul plasează scrisoarea lui Glatz în descendența sau în continuitatea tentativelor de alimentare a unor astfel de “fenomene care în trecut au cauzat grave prejudicii raporturilor dintre popoarele român și maghiar”³⁴, și apoi o respinge încă o dată, descalificând-o cu indignare.

O ultimă tentativă de negociere cu reprezentanții istoriografiei maghiare s-a petrecut la sfârșitul anului 1989, cu aproximativ două luni înainte de căderea regimului Ceaușescu. Atunci, istoricii Ștefan Ștefănescu și Ștefan Pascu au redactat încă un material polemic prin intermediul căruia l-au atacat pe confratele lor maghiar Makkai László, pe care-l percepeau drept un vechi inamic al istoriografiei române. “Polemic” este un termen eufemistic care poate caracteriza articolul celor doi profesori români, întrucât stilul, tonul și argumentele dezvoltate în cuprinsul său nu se aseamănă nici măcar în parte cu o polemică academică autentică, echilibrată, prilejuită chiar și de interpretarea unor probleme istorice sensibile: invectivele și retorica agresivă sunt preferate tipului de argumentație construit în lucrări tratând originea și continuitatea românilor, cum ar fi, spre exemplu, clasică *O enigmă și un miracol istoric: poporul român* a lui Gheorghe Brătianu, operă istorică editată, nu din coincidență³⁵, cu un an înainte, în 1988. În buna tradiție istoriografică românească postbelică, articolul celor doi mari istorici români debutează cu o serie de atacuri la adresa autorului pe care încearcă să-l descalifice:

³¹ Ibid., f. 8.

³² Idem.

³³ Ibid., f. 9.

³⁴ Ibid.

³⁵ Gabriel Moisa, *History, Ideology and Politics in Communist Romania* (Budapest: Eötvös Lorand University, 2012), 400–402.

“Dar cine este în fond Makkai László? Originar din Transilvania, el a studiat în școlile de la Cluj în limba maternă, apoi la Universitatea Daciei Superioare din același oraș. M.L. s-a pregătit pentru o profesie, menită să pună în lumină adevărul istoric, relevarea corectă a trecutului, dar, cu o «abnegație» pe care o demonstrează întreaga sa «operă» s-a făcut remarcat exact prin contrariul acestor înalte comandamente. M.L. a devenit un notoriu specialist al falsului istoric, un avocat al minciunii, al denaturărilor de tot felul, aflat, consecvent, în solda celor care au profanat această știință. Astfel, în perioada regimului horthyst, M.L. a fost unul din zeloșii propagandiști ai revizionismului fascisto-horthyst, numărându-se printre autorii unei lucrări apărută nu întâmplător la 1 august 1940, consacrată istoriei Transilvaniei, prin care încerca să-l convingă pe Hitler și Mussolini că Ungaria horthystă ar avea, chipurile, drepturi istorice asupra Transilvaniei. [...] Recidivând, în 1986, M.L. s-a numărat printre autorii unei noi istorii a Transilvaniei, care a difuzat în mai multe limbi și în tiraje impozante aceleași falsuri și denigrări menite să inducă în eroare opinia publică, să semene vrajba între cele două popoare”³⁶

Ce anume ar fi putut provocat această nouă reacție a celor doi istorici români – dacă într-adevăr ei sunt autorii textului? În primul rând trebuie precizat faptul că indignarea nu era în primul rând a lor sau, cel puțin, nu era numai a lor, întrucât Secția de Propagandă și Agitație i-a desemnat să redacteze materialul inițial. Și de această dată, articolul se dorea a fi o replică științifică la “denaturările” și “falsurile” istoriografice propagate de vecinii de peste Tisa. Prilejul sau pretextul l-a constituit un interviu, purtând titlul “Când și cum au ajuns românii în Transilvania?”, pe care Makkai László l-a acordat revistei *Magyar Hírek* editată de către Uniunea Mondială a Maghiarilor. În cuprinsul său, istoricul de la Budapesta ar fi afirmat că, la data respectivă, nu exista niciun fel de sursă scrisă referitoare la perioada și aria de formare a poporului român, singurele izvoare istorice utilizabile, din această perspectivă, fiind reprezentate de interpretarea rezultatelor săpăturilor arheologice, respectiv de concluziile studiilor lingvistice. Pentru cei doi istorici români însă, această aserțiune s-a tradus, ca și în 1986 sau în 1987, nici mai mult nici mai puțin decât într-un grav și “periculos joc al falsificării istoriei”, anume contestarea directă a autohtoniei românilor în Transilvania, “o obsesie mai veche a unor istorici unguri”³⁷ care nutreau, în sinea lor, convingeri revizioniste. În consecință, toate tacticile discursive disponibile au fost angajate de autori pentru a demonstra nu doar lipsa de teme a aserțiunilor lui Makkai László, cât mai ales reaua sa voință combinată cu însemnate doze de ignoranță în problemele de istorie, confuzie mintală și

³⁶ A.N.R. – S.A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția de Propagandă și Agitație, Dosar nr. 58/1989, f. 2.

³⁷ Ibid., f. 1.

nemărturisite sentimente anti-românești. Spre exemplu, afirmației istoricului maghiar conform căreia primul document care-i amintește pe românii din Ungaria și din Transilvania datează din anul 1210, Ștefan Ștefănescu și Ștefan Pascu îi răspund în felul următor:

“Că istoricul ungar se încurcă în cronologia evenimentelor am văzut și nu ne miră. El, însă, își perfecționează starea de confuzie și în domeniul geografiei. După câte știm, una este Transilvania și alta este Ungaria. Ori, românii din Transilvania nu aveau cum să trăiască în Ungaria, cum afirmă, senin și apăsător, M.L.”³⁸

Apoi, după apelul straniu la trei surse din Antichitatea Târzie (printre care și la un text redactat de Salvianus cândva între 439 și 451 care îi amintea pe “romanii care trăiesc acolo”), autorii proclamă hotărât o teză istoriografică tradițională:

“La retragerea armatei și administrației imperiale din Dacia (271–275), grosul populației daco-romane a rămas la nord de Dunăre. Locuitorii Daciei – în a cărei arie s-a desfășurat procesul de etnogeneză dintre autohtonii geto-daci și romani – au creat o cultură materială și spirituală, care a asociat armonios cele două mari moșteniri – geto-dacă și romană – dând naștere unui nou popor, mult mai viguros, poporul român. Având în vedere eludările și confuziile care abundă în mod voit în pledoaria istoricului ungar, este cazul să-i reamintim că daco-romanii, apoi, după încheierea etnogenezei, românii sînt cei care au transmis numele celor mai importante riuri din Dacia”³⁹

În aceeași notă vehementă și lipsită de echivoc sunt concepute și concluziile cu care se încheie replica istoricilor români, care încă o dată (ca și în introducere) nu omit să formuleze atacuri la persoana colegului lor maghiar. Citatul de mai jos are, în acest sens, o valoare exemplară:

“Autorul ungar răstoarnă, dintr-o mișcare, adevăruri care se învață, de regulă, în clasele primare.

Finalitatea politică a interviului, deși nemărturisită, e ușor de deslușit: ea se înscrie în direcția istoriografiei ungare din perioada horthystă, continuată – din păcate – și de o parte a istoriografiei ungare contemporane, contestarea caracterului de parte integrantă a României pe care îl are Transilvania, negarea drepturilor legitime ale poporului român asupra unei părți a ariei sale de etnogeneză și de multimilenară viețuire.

³⁸ Ibid., f. 4.

³⁹ Ibid., f. 6.

Interviul din «Magyar Hírek» reprezintă o nouă și penibilă repunere pe tapet a unor teze revizioniste, antiromânești, a căror manipulare urmărește să inducă în eroare opinia publică, să învrăjbească cele două popoare, să servească intereselor cercurilor reacționare de peste hotare.

M.L. a făcut și prin acest interviu – ca și prin scrierile sale mai vechi – un imens deserviciu propriei sale profesiuni – cea de istoric – ca și istoriografiei ungare: prin falsurile sale el le discreditează pe amândouă”⁴⁰

Atât scrisoarea-replică a directorului Institutului de Istorie “Nicolae Iorga”, cât și articolul din toamna anului 1989 scris probabil tot de Ștefan Ștefănescu, căruia de această dată i s-a alăturat și colegul său clujean Ștefan Pascu, exprimă sau reiterează, în fond, principalele teme, motive, clișee, dogme și obsesii – în opinia lor “adevăruri istoriografice” de necontestat – enunțate și propagate prin intermediul discursului canonic asupra trecutului, discurs care deși a început să se articuleze pe parcursul anilor ’70 ai secolului trecut, în anii ’80 intră în faza sa de maturizare deplină. Revelatoare rămâne, din acest punct de vedere, efectuarea fie și a unei sumare “radiografieri” a conținuturilor celor mai oficiale publicații cu caracter istoriografic publicate pe parcursul acelor ani.

A HISTORIOGRAPHICAL CONTROVERSY BETWEEN ROMANIANS AND HUNGARIANS DURING LATE SOCIALISM (1986–1989)

Abstract

By exploring a wealth of archival sources, writings from the period and the memories of some direct witnesses of the event, the present article describes the unfolding of the last Romanian-Hungarian historiographical controversy which took place during the communist regime, in the late 1980s. Far from being an authentic scientific debate, into which the historians engaged should have been animated by the desire to reach a consensus or a common understanding of the past, the controversy I analyze bears the heavy imprint of the political factor, which perceived history as a state business, and historians nothing more than a group of soldiers employed on the “ideological front”.

⁴⁰ Ibid., f. 17.